

Урок 1

Тема. Українська література 1920–1930-х років. Вступ. Складні суспільно-історичні умови, основні стильові напрями, їхнє розмаїття. «Розстріляне відродження»; домінування соцреалістичної естетики в 1930-ті роки

Мета: допомогти учням усвідомити складність суспільно-історичних умов розвитку літератури, її стильове розмаїття, поняття «розстріляне відродження»;
розвивати навички використання міжпредметних зв'язків, здобутих раніше знань з літератури, вміння висловлювати власні думки щодо літературних явищ, логічне, асоціативне й образне мислення;
виховувати повагу до культурних надбань нашого народу, мистецтва, прищеплювати любов до книги.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу

Методи роботи на уроці: слово вчителя, евристична бесіда, колективна робота (складання таблиці), робота зі словником, виразне читання уривка поезії, метод "Мікрофон"

Забезпечення уроку: проектор, «портретна галерея» письменників 20–30-х років ХХ ст., книжкова виставка, висловлювання відомих людей про значення книги..

Міжпредметні зв'язки: історія, культурологія.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Мотивація навчальної діяльності на уроці (3 хв).

1. Перевірка наявності учнів.
2. Перевірка готовності учнів до уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів. Мотивація навчальної діяльності школярів

1. Вступне слово вчителя.

20–30-ті роки ХХ ст.— час, про який піде розмова на уроці, міг би стати «золотою добою» українського мистецтва, а перетворився на одну з найтрагічніших сторінок. Саме тоді українське письменство досягло якісно нового, сказати б, європейського рівня, про що свідчить багато факторів. Головний серед них – те, що це вже була література вільна, упевнена в собі, позбавлена малоросійського комплексу меншовартості.

Дмитро Фальківський, який належав до письменників, покоління котрих відомий літературознавець Ю. Лавріненко назвав «розстріляним відродженням», писав:

Комусь дано діла творить великі,

Що ниткою простягнуться в віки,
А з мене досить,
Що не був дволикий,
Що серця не міняв на мідяки.

Не зрадити правді, своєму високому покликанню поета, своємународові – у ту страшну епоху було подвигом. Далі ми поговоримо про це докладніше.

2. Евристична бесіда.

- Що ви знаєте про українську історію 20–30-х років ХХ ст.? Які значні історичні події їм передували?
- Назвіть імена українських письменників ХХ ст., твори котрих ви вивчали в попередніх класах?
- Перелічте стильові напрями, що розвивалися в українській літературі в той час.

V. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

1. Колективна робота. Складання узагальнювальної таблиці про розвиток української історії та літератури.

2. Робота зі словником літературознавчих термінів.

Згадаємо визначення основних літературних напрямів української літератури ХХ ст.

Модернізм (від фр. modernisme) – загальна назва різноманітних напрямків у літературі, мистецтві ХХ ст. (неокласицизм, неореалізм, футуризм, неоромантизм, символізм, імпресіонізм, експресіонізм та ін.). Загальна стильова ознака – тенденція до панестетизму, символізації, ідеалізації та романтизації зображуваного. Для українського модернізму характерний синтез різних стилів.

Соціалістичний реалізм (соцреалізм) – організований за чіткою програмою літературний метод, який передбачав оспівування комуністичної партії і її провідної ролі в житті народу, у будь-яких сферах; піднесення борця, будівника нового суспільства; ідеалізацію людини як носія кращих моральних якостей, вихованих соціалістичною системою. Художня дійсність зображувалася «лакованою», прикрашеною, лише з позицій правлячого класу, партії; конфлікт полягав у боротьбі проти чужих ідей, за ідеологічну спільність та єдність.

Постмодернізм (від фр. post – після + modernisme) – загальна назва літературно-мистецьких течій кінця ХХ – початку ХХІ ст. (можливо, елементи постмодернізму з'явилися у творах українських письменників і раніше). Для цього напрямку характерні інтертекстуальність (приховане та явне використання чужих текстів), гра зі словом, багатозначність, зміщення часу і простору, «віртуальний історизм» тощо.

3. Слово вчителя.

Дуже влучно охарактеризував добу 20-х років академік О. Білецький: «Україна кипіла, як величезний казан на безперестанному шаленому вогні, і в цім казані виварювались думки й почуття, наново перетворювались світогляди, дивно змінювались люди. Тим-то літературні явища цієї доби становлять надзвичайно строкату картину».

І все ж у центрі уваги митців було становлення нової української людини, яка пройшла крізь буремні роки революції та активно стверджувала себе в нових

умовах життя. Багато творів пронизувала ідея боротьби з комплексом «меншwartості», «малоросіяинства», «провінційності».

Значною подією стала літературна дискусія 1925–1928 років, яку розпочав і продовжив М. Хвильовий памфлетами «Камо грядеш?», «Думки проти течії», «Апологети писаризму» та «Україна чи Малоросія?» Письменник виступив проти примітивізму та епігонства радянської літератури і закликав митців орієнтуватися на кращі зразки світової літератури. Від обговорення шляхів розвитку української літератури дискусія поступово перейшла з мистецької в політичну, особливо після проголошеного Хвильовим гасла «Геть від Москви!», котрий мав на увазі, що не можна брати за зразок популярні в той час російські «виробничі романи», частівки, агітки як «високу поезію».

Один із письменників, Віктор Соколов, пригадує, що в молодості захопився віршами, писав про почуття, про красу природи. Коли поніс своєї твори в редакцію газети, їх забракували: не наша тематика, мовляв, напишіть про «ударный труд». І поет написав:

На заводе огромном и милом
Я увидел твой тонкий стан.
Приходи, дорогая, с точилом,
Приходи, перевыполним план.

І от це вже було «те, що треба», вірш надрукували. У дискусію втрутилася партія. Сталін особисто надіслав листа Кагановичу з критикою поглядів комуніста М. Хвильового. Цим було дано старт репресіям. Під політичним та моральним тиском Хвильовий змушений визнати свої «помилки», розпустити очолювану ним ВАПЛіте і, врешті-решт, покінчити життя самогубством у 1933 році.

1934 року почалися масові арешти письменників за сфабрикованими звинуваченнями (Г. Косинка, О. Влизько, Д. Фальківський, Є. Плужник, В. Підмогильний, В. Поліщук, М. Йогансен, М. Вороний).

Наступного року заарештували М. Зерова, Л. Филиповича, М. Драй-Хмару, Б. Антоненка-Давидовича та ін.

Тому цей період називають ще «розстріляним відродженням».

4. Виразне читання уривка поеми В. Сосюри «Розстріляне безсмертя».

...В вікно б'є вітер непривітний,
дощем, як снігом в час зими.
І дивляться Василь Блакитний,
і Хвильовий на мене з тьми...
Чого ви дивитесь із ночі?..
Ви прожили свій вік не зря...
В одного сині-сині очі,
в другого ж карі, як зоря,
коли прибій в граніт гуркоче
і кида бризки з янтаря...
Ви не боялись бога й чорта,—
ви віддали борні свій спів.
Один умер через аорту,
а другий сам себе убив...

Убив себе, але не спів,
був друг мені і друг Еллану,
і на житті своїм, о гнів! —
як Микитенко говорив,
«поставив крапку олов'яну».
А Микитенка хто убив?..
Все та ж змія проклята, чорна,
що в наші лави заповзла
і нас, синів ковадла й горна,
таємно жалила й пекла
тортур залізом... повна шалу,
вона вела у тьмі бої
і в Революцію стріляла
безсмертним іменем її!..

Душа Миколи Куліша
крилами б'є в вікно блакитне
крізь ніч, похмуру й непривітну,
в мою поему поспіша.
Він геній був... І от не стало
орла духовних тих висот,
куди послав його народ
і партія куди послала.
Пішов у небуття, як дим...
І Курбас Лесь пішов за ним.
Серця спинились їхні чулі
од голоду, а чи від кулі...
І ті, кого любить я звик,
і Кириленко, і Кулик,
що з нами йшли у даль щасливу,
і Підмогильний, і Вражливий,
що з смертю вийшли на двобій,
Кривенко, Плужник, Лісовий
стоять, мовчать у тьмі страшній...
Стоїть в очах примарне військо...
І дивляться Влизько й Фальківський,
із глибини і тишини
вітають Мисика вони...
Не чуть за вікнами сирен...
А я дивлюсь у ніч патлату...
Й заходить тихо у кімнату
печальний Миша Йогансен...
Він теж упав від кулі ката
лицем униз чи горілиць,
із ним упав Косинка Гриць.
«Прощай, матусенько, єдина!»
Я певен, що так Гриць сказав.
І постріл тяжко зарідав...
І цілували губи сина
криваву землю України...
Про них співаю я сьогодні
і про усіх, кого нема,
кого ковтнула смерті тьма...
Їх кров наповнила б безодні!..
Досвітній, Епик... Любі, любі,
хоч в пісні воскресить би вас
і той страшний, безумний час!..
Аж ось іде Гордій Коцюба,
у кому лева міць жила,
й сідає мовчки край стола...
«Чи всі зібрались?» Ще нема
Панаса Любченка і Лева,

що звався Скрипником... (Крицева
у нього вдаченька була).
І ще Затонського нема.
Смерть гордий дух їх переміг,—
то тільки тіло сталь порвала...
Нехай фізично вбили їх,
але їх дух не розстріляли!
Хай лине спів, як гул пожеж,
і про товаришку Левкович!..
Зайшли Затонський, Скрипник теж
і Любченко Панас Петрович.
А ось із зором, повним мук,
іде Валерій Поліщук...
«Ну що? Зібралися, вояки?»
Стіл круглий, тут усі однакі,—
лунає голос, мов з-за хмар.
.....
Сидять, хитають головами
й на мене дивляться... Уперті,
чужі хитанням і журбі,
вони були у боротьбі
за Україну і за Русь...
Так тяжко плачу і дивлюсь
я на розстріляне безсмертя,
як на дитя убите мати...
Страшний пройшли ми, друзі, час.
Та як живі вони між нас
і будуть жити на горі кату!..
Безсмертя ж бо не розстріляти!
.....
І знов... Озерський... Пилипенко...
Страждали ви од тих же рук,
що і Федькович, і Шевченко,
й Франко Іван... На ниві мук
один серця довбав нам крук
і додовбав-таки, проклятий,
зальотний гість у нашій хаті,
на золотій землі моїй...
Та не програли ми двобій,
хоч воробйови нас в ці роки,
що в даль летять, немов потоки,
рвучи майбутнього загать,
духовно хочуть розстрілять...
.....
А в саду гнуться пишні віти,
життя так радісно шумить
багряним прапором в блакить...

О ні! Безсмертя не убити!
Ми будем, браття, вічно жить,
як і українська наша мова.
Я не боюся Воробйова,

хоча ще точить з серця кров
цей колективний воробйов
під маршу радісного звуки...
Але йому одсохнуть руки...

5. Слово вчителя.

Ситуація, що склалася навколо українських письменників у 1930-ті роки, нагадувала відомий сюжет народних казок, коли герой доходив до каменя з написом: «Направо підеш – живим будеш, але позбудешся коня, наліво підеш – багатим будеш, прямо підеш смерть знайдеш». Тих, хто йшов прямо, писав правду, чекала більшовицька куля або страждання в таборах ГУЛагу. Кому вдалося емігрувати – навіки позбувся батьківщини, слави українського письменника. І лише ті, хто «перебудувався», став на службу ідеології комуністичної партії, оспівував «світле майбутнє» й прекрасне нинішнє, отримували звання, нагороди, почесні й достаток. Але ми не можемо їх засуджувати, таким був той страшний час. Та й християнська мораль говорить: «Не суди, і не будеш осуджений сам».

Розуміючи могутню силу впливу художнього слова на людську свідомість, правляча партія постійно тримала в колі зору й численними постановами скеровувала літературний процес. Проголошені програмою «соціалістичного реалізму» народність, партійність, пролетарський інтернаціоналізм літератури перетворилися на карикатуру. Народність – подалі від реального життя народу, його дум і страждань, партійність – тільки комуністична, інтернаціоналізм – забудь своє й люби чуже (те, на що вкажуть).

Про художність, естетику вже не йдеться. Адже поняття прекрасного застосовувалося тільки для прославлення радянського ладу та його вождів, потворне – для «класових ворогів», трагічне – для революціонерів. Взагалі, вважалося, що «пролетарський письменник» не може «видумати щось глибше і краще», ніж «колективний розум партії» (із спогадів Г. Костюка, колишнього актора театру «Березіль»).

І все ж справжній літературний процес, підживлений талантами, не зник безслідно. Всупереч жорстким нормативам «соціалістичного реалізму» з'являються високохудожні твори, такі як драми І. Кочерги, кіноповість О. Довженка, романи Ю. Яновського, Л. Первомайського, А. Малишка, І. Муратова та ін.

VI. Закріплення вивченого матеріалу (17 хв)

Евристична бесіда.

- Якби треба було зобразити добу 20–30-х років XX ст. в кольорі, які б фарби ви вибрали? Чому?
- Що, на вашу думку, дало підставу М. Хвильовому назвати літературу 1920-х років «азійським ренесансом»? Чи згодні ви із цим твердженням?

VII. Підведення підсумків роботи на уроці.

1. Інтерактивна вправа «Мікрофон».

- Який факт із літератури 20–30-х років XX ст. вразив вас найбільше, чому саме?

2. Оцінювання знань учнів. Оголошення оцінок з їх аргументацією.

VIII . Домашнє завдання

Опрацювати тему; підготувати повідомлення про представників доби.